

4. Дутчак М. В. Парадигма оздоровчої рухової активності: теоретичне обґрунтування і практичне застосування / М. В. Дутчак // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – К. : Олімп. л-ра. – 2015. – № 2. – С. 44–52
5. Кашуба В. А. Анализ использования здоровьесберегающих технологий в процессе физического воспитания студенческой молодежи / В. А. Кашуба, С. М. Футорный, Е. В. Андреева // Теория и методика физ. культуры. – Алматы, 2012. – № 1. – С. 73–81.
6. Кашуба В. А. Биомеханика осанки / В. А. Кашуба. – К. : Олимп. лит., 2003. – 260 с.
7. Кашуба В. А. Теоретико-методические основы разработки мультимедийной компьютерной программы “Гармония тела” / В. А. Кашуба, Н. А. Колос, К. Н. Сергиенко, А. И. Алёшина // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт : зб. наук. праць. – 2008. – С. 298–306.
8. Футорный С. М. Здоровьесберегающие технологии в процессе физического воспитания студенческой молодежи : [монография] / С. М. Футорный. – К. : Саммит-книга, 2014. – 296 с.

References:

1. Aloslyna A. I. (2015) “Prevention and correction of functional disorders of the musculoskeletal system of preschoolers, schoolchildren and student youth in the process of physical education”, *ezha-Druk*, p. 356.
2. Andriieva O. V. (2014) “Physical recreation of different groups of the population”, *Polihrafservis*, p. 280.
3. Bychuk O. I. (2001) “Biomechanical control of posture of students in the process of physical education”, p. 202.
4. Dutchak M. V. (2015) “Paradigm of recreational motor activity: theoretical substantiation and practical application”, *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*, № 2. pp. 44–52.
5. Kashuba V. A. (2012) “An analysis of the use of health-saving technologies in the process of physical education of student youth, Theory and method of physics. Cultures”, № 1. pp. 73–81.
6. Kashuba V. A.. (2003) “Biomechanics posture”, *Olymp. lyt.*, pp. 260
7. Kashuba V. A.. (2008) “Theoretical and methodological bases of development of the multimedia computer program “Harmony of the body””, *Pedahohichni nauky. Fizychno vykhovannia ta sport : zb. nauk. prats.* pp. 298–306.
8. Futorny S. M. (2014) “Health-saving technologies in the process of physical education of student youth”, *Sammyt-knyha*, p. 296.

УДК 796.012.1: 373.2-053.4

Лариса Балацька, Леся Галаманжук,
Геннадій Єдинак, Наталія Гнесь

ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ МОТОРНОЇ ФУНКЦІЇ ДІТЕЙ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Вивчали розробленість проблеми щодо використання рухової асиметрії рук у фізичному вихованні дошкільників для підвищення його ефективності у вирішенні поставлених завдань. Встановили, що досягнення високих результатів у розвитку моторної функції дошкільників неможливо без урахування вікових можливостей часової та якісної організації рухів, оскільки у ході вікового розвитку дитини цей процес забезпечує узагальнення її досвіду відповідно в аспекті структури рухів та якості шляхом формування паралельних адаптивних програм. Сприяє останньому врахування спрямованості рухової асиметрії рук, адже є генетично зумовленим, практично не змінюється, відображає особливості розвитку функцій, якостей, властивостей дитини дошкільного віку. Досліджень, пов'язаних із використанням зазначеної ознаки у процесі фізичного виховання, дуже мало. Це зумовлює необхідність їх проведення.

Ключові слова: фізичне виховання, дошкільники, моторна функція, рухова асиметрія рук.

We studied the development of the problem of using motor asymmetry of arms in the physical education of preschoolers to increase its effectiveness in solving the tasks. It was established that the achievement of high results in the development of motor function of preschool children is impossible without taking into account the age-related capabilities of time and quality management of movements, since during the age development of a child this process provides a generalization of its experience, respectively, in the aspect of the structure of movements and quality through the formation of parallel adaptive programs. The latter is provided by taking into account the direction of motor asymmetry of the arms, because it is genetically predetermined, practically

does not change, reflects the peculiarities of the development of functions, qualities and properties of a child of the preschool age. There is very little research on the use of this feature in the process of physical education. This determines the necessity of its investigation.

Key words: *physical education, preschool children's, motor function, motor asymmetry of arms.*

Постановка проблеми й аналіз результатів останніх досліджень. Однією з найважливіших проблем теорії і методики дошкільного фізичного виховання на сучасному етапі є вдосконалення його організації, змістового компонента та способів реалізації останнього у практичній діяльності [11, 15]. Важливість і необхідність зазначеного зумовлена тим, що саме в дошкільний період закладаються основи фізичного, духовного, інтелектуального і творчого розвитку особистості дитини [7, 13, 14].

Аналіз наукової літератури засвідчив, що дотепер у практиці фізичного виховання в дошкільних навчальних закладах (ДНЗ), а також під час реалізації інших освітніх ліній, що визначені змістом чинних програм розвитку дитини дошкільного віку, зокрема [22], використовується традиційний підхід до організації і реалізації змісту її фізичного виховання. Основна особливість такого підходу – вирішення оздоровчих, освітніх, виховних завдань фактично без надання статусу обов'язкової умови процедурі визначення і врахування у подальшому індивідуального моторного профілю дитини [1, 11]. Важливими у цьому аспекті є дані про спільні тенденції та особливості вияву й динаміки психомоторних і морфо-функціональних показників дошкільників у кожному віці періоду 3–6 років із різною руховою асиметрією рук [13, 15, 16]. При цьому, дослідженню різних показників дітей такого віку при врахуванні вказаної ознаки загалом присвячено дуже велику кількість наукових праць. Водночас недостатньо досліджень [12, 15], пов'язаних із превентивним розвитком рухової активності дошкільників із різною руховою асиметрією рук у процесі занять різного змісту, але передусім фізичного виховання. Зазначене зумовлює необхідність проведення відповідного дослідження.

Мета дослідження – систематизувати організаційно-методичні умови покращення моторної функції дітей 3–5 років з урахуванням рухової асиметрії рук у процесі фізичного виховання.

Методи та організація досліджень. Дослідження проводили, використовуючи загальнонаукові методи, а саме аналіз, систематизацію, узагальнення документальних матеріалів і даних наукової літератури.

Результати досліджень та їх обговорення. У аспекті досліджуваної проблеми зазначаємо, що при використанні загальноприйнятого підходу вирішення завдання з покращення моторної функції дітей пов'язане з кількісними параметрами, оскільки забезпечується розширенням з кожним наступним роком переліку рухових дій, якими дитина повинна оволодіти на рівні вмінь і навичок [15]. Водночас, як наголошує професор Б. О. Нікітюк [20], такий підхід далекий від справжньої ідеології навчально-виховного процесу дошкільників. Одна з причин цього – домінування, як у педагогіці, так і теорії й методиці фізичного виховання дошкільників, низько ефективних підходів до його організації і реалізації, а саме: один пов'язаний з дошкільною фізичною підготовкою як спрощеним варіантом шкільної системи, другий – як дещо другорядне у загальному розвитку особистості дитини.

Прикладом традиційного підходу є вдосконалення досвіду сімейних фізкультурно-оздоровчих груп [1] та застосування народних рухливих ігор в умовах ДНЗ [21]. Водночас пропонується перенесення на контингент дітей старшої і навіть середньої дошкільних груп прийомів спортивно-тренувальної дії зі стимулюючим руховим розвитком: 6-річним дітям радять використовувати комплекси спеціальної і загальної фізичної підготовки, а також орієнтувати їх на виконання етапних контрольних нормати-

вів. Обсяги фізичних навантажень 5–6-річним дітям пропонується дозувати за даними експрес-оцінки їх стану з урахуванням належних значень пульсу [23].

Вивчення деяких із таких питань експериментально здійснив професор В. Бальсевич [4]. Було встановлено, що вдосконалення координаційних і швидкісних якостей дітей 4–6 років, використовуючи спеціальні тренувальні режими різної спрямованості протягом двох місяців та враховуючи сенситивні періоди, засвідчили таке: ритм вікових перетворень моторики суттєво не змінився залежно від означених впливів. Іншими словами, цілеспрямований вплив на фізичні якості у процесі фізичного виховання не може вивести розвиток моторики дитини на новий, якісно кращий рівень функціонування. Ще менш ефективною виявилася програма, спрямована на вдосконалення швидкісних якостей без застосування ігрових вправ. Так, використання такої програми впродовж шести місяців не призвело до збільшення означеної якості та загальної витривалості. Після 5-и місяців перерви у таких заняттях відбулося значне зниження рухових і функціональних показників дітей. Це свідчило лише про терміновий вплив запропонованих навантажень на показники дошкільників та відсутність виразного відставленого ефекту в адаптації.

Одержаний результат зумовлений неспроможністю організму дитини закріпити адекватні адаптаційні реакції в зв'язку з відсутністю необхідного рівня морфо-функціонального дозрівання [5].

У зв'язку з вищезазначеним, як перспективний у формуванні сучасної ідеології фізичного виховання в ДНЗ розглядається підхід, що визначає його як “школу формування рухів та потреби у них” [15]. Однією з вдалих спроб вирішити таке завдання в аспекті конкретизації підходів, способів і методів використання рухових дій, що визначені змістом чинної програми розвитку дитини [22], є комплекс розвивальних рухових програм [18] та методична система превентивного розвитку рухової активності дітей дошкільного віку у процесі фізичного виховання [12].

У першому випадку зазначене зумовлено тим, що основою цих програм є дані вікової фізіології, сенситивних періодів, етапів розвитку рухів дитини, що створюють позитивні передумови для розвитку в комплексі з формуванням рухових навичок і розвитком фізичних якостей, нервової системи, тобто організму дитини в цілому. Програми моделюють оптимальне для розвитку “рухове середовище”, що сприяє утворенню оптимального рухового стереотипу. Останнє асоціюється з найбільш економним, притаманним дитині комплексом рухів, що відзначається зовнішньою (предметно-рухова сфера) та внутрішньою (морфо-функціональна і психічна сфери) гармонією рухів тіла.

Іншим підходом до організації, формування змісту фізичного виховання дошкільників та його реалізації у практичній діяльності є “комплексний підхід”. Основа цього підходу – поєднаний вплив засобами, методами навчання й виховання на пізнавальну та рухову діяльність дитини [14]. Тут необхідно зазначити існування двох основних напрямів рекомендацій: перший – переважний вплив на моторну функцію, другий – переважний вплив на пізнавальну сферу дитини.

Водночас, незважаючи на суттєві переваги вищезазначених розвивальних програм над тими, що традиційно використовуються у практиці дошкільного фізичного виховання, в них, так само, поза увагою залишається особливість рухової асиметрії рук (РА) дитини. В останньому випадку відзначимо, що нещодавно загальноприйнятий підхід було доповнено обов'язковою умовою реалізації змісту програми для ДНЗ [22]: усвідомлення неприпустимості перенавчати дітей з домінуючою лівою рукою (амбідекстрів) на переважне використання правої руки.

У зв'язку з останнім зазначається таке [12]: певна РА – не забаганка дитини, а об'єктивність неоднакового морфо-функціонального дозрівання нервово-м'язового апарату кінцівок, їх нервових провідників і центрів. Тут необхідно пам'ятати, що дозрівання – первинний чинник для розвитку моторної функції, а навчання – вторинний. Тому пропонуючи непомірні навантаження на моторно недорозвинуту ліву руку та піддаючи дитину покаранню за неадекватність реалізованих цією рукою рухів, педагог викликає у дитини тяжкий стрес.

Саме зазначене є однією з провідних причин необхідності вдосконалити технології і методики навчання, виховання дитини, що передбачають урахування РА. Останнім часом зросла кількість таких досліджень, але вони пов'язані з біологічними аспектами означеної проблеми [19]. Результати досліджень, що розглядають психологічні аспекти цієї проблеми, свідчать про високу ефективність урахування спрямованості функціональної асиметрії у покращенні в дошкільників при акценті на використання гри, тренінгу і спеціальних тестів: емоційної сфери; функції зорово-моторного аналізатора і стану оволодіння графічними навичками відтворення зображення, письма; позитивної мотивації у досягненні поставленої мети, мовленнєвої функції; інтелекту [24]. Поодинокими є дослідження педагогічних аспектів означеної проблеми. Щодо вдосконалення підходів до організації та реалізації змісту фізичного виховання, враховуючи РА дошкільників, то вони практично відсутні [2, 15].

У зв'язку з останнім відзначаємо, що врахування в 5-річних дітей РА у вигляді “симетричного” вивчення ними рухових дій і розвитку координації дозволяє досягти значно кращих показників навчання і розвитку, ніж при використанні традиційного підходу (виконання рухових дій рукою, яку обирає дитина, чи в зручному для неї напрямі); симетричний підхід передбачав виконання рухової дії провідною і непровідною руками (кожному напрямі) [2]. Використання цього підходу протягом навчального року забезпечило хлопчикам кращий результат у показниках дрібної моторики рук, психофізіологічних функцій (тремор, бистрота), диференціюванні м'язових зусиль, здатності до рівноваги у статичному і динамічному режимах, а також якості виконання завдань на мануальну вправність і функцій, пов'язаних з реакцією, орієнтуванню у просторі. Водночас виявлено певні розбіжності в показниках, які суттєво покращились у дівчаток та хлопчиків, а також у прирості в них певного показника. Це підтверджує висновок інших дослідників [15] про існування відмінностей у зазначених показниках дівчаток і хлопчиків, починаючи з дошкільного віку.

Отже, врахування РА у практичній діяльності передбачає симетричне (білатеральне) виконання дитиною рухів і дій, тобто як провідною, так і непровідною руками (ногами, в обидва напрямі). Проте виникає декілька методичних особливостей реалізації такого підходу, а саме: як виконувати рух (рухову дію) при формуванні вміння або навички, – одночасно (один раз однією рукою, другий – іншою) чи послідовно (спочатку навчитися виконувати рух, рухову дію однією рукою, після цього – іншою). Вичерпну відповідь на питання знаходимо у методичних рекомендаціях, зокрема таке [16, с. 33]: чітке дотримання кількісного складу рухів, якими тільки розпочинають оволодівати і які вже вдосконалюють, та кількості відведених для цього занять; рівномірний розподіл між усіма заняттями рухів кожного блоку, якими необхідно оволодіти протягом навчального року; дотримання загальної структури процесу при оволодінні рухами; використання симетричного способу оволодіння основними рухами у послідовності “спочатку непровідною рукою (ногою, напрямі) до формування навички, потім – провідною”; узгодження з рухами, що вивчаються, змісту рухливих ігор. Положення щодо розвитку функціональних можливостей і рухових якостей передбачає конкретизацію підходу до розвитку рухових якостей і функціональних можливостей

дітей, параметрів фізичних вправ для вирішення таких завдань. Правилами положення щодо формування знань у визначених питаннях є: конкретизація пропонованих до розгляду питань і їх узгодження з визначеними чинними програмами; реалізація обов'язкової умови – формування в дітей умінь (навичок) використовувати такі знання на практиці; активізація мовленнєвої діяльності дітей під час прогулянок на свіжому повітрі, туризму, спортивно-ігрових свят.

Вищезазначене враховує головну особливість формування рухової навички на етапі початкового вивчення, а саме, як зазначав М. О. Бернштейн [6], пов'язаною з блокуванням руховою системою надлишкових ступенів свободи, оскільки це є важливою і необхідною умовою для формування оптимальних параметрів усієї координаційно-рухової системи. Виявом цього є надзвичайно повільне виконання рухів або рухової дії в цілому, – характерної особливості, що притаманна етапу початкового вивчення руху (дії). Тут необхідно відзначити, що таке явище характерне не тільки у випадку початкового виконання руху (дії) непровідною, але також і провідною рукою.

Висновки.

1. У зв'язку з надзвичайною важливістю проблеми нормального розвитку дітей дошкільного віку та невідповідністю цього на практиці актуалізується питання реалізації превентивного фізичного виховання, що передбачатиме врахування особливостей, якими відзначаються діти з кожною із існуючих варіантів рухової асиметрії рук.

2. Практично відсутні дослідження, спрямовані на вивчення морфо-функціональних, психофізіологічних і рухових особливостей дітей з кожним із існуючих варіантів рухової асиметрії рук, що зумовлює необхідність підвищити увагу до цієї проблеми й наукову активність у її розв'язанні.

3. Перспективним у практичному аспекті є вивчення рухів і дій дітьми з різною руховою асиметрією рук білатеральним способом та із дотриманням відповідних рекомендацій.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у перевірці на практиці ефективності наявних рекомендацій щодо організації і реалізації занять фізичними вправами, враховуючи під час вирішення поставлених завдань рухову асиметрію рук дітей.

1. Бабюк С. М. Педагогічні умови фізичного виховання дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: [спец.] 13.00.08 "Теорія і методика професійної освіти" / С. М. Бабюк. – К., 2011. – 20 с.
2. Балацька Л. Особливості розвитку моторки дітей з різною руховою асиметрією між 3 і 6 роками / Л. Балацька, Л. Галаманжук, Г. Єдинак // Вісник Прикарпатського нац. у-ту імені Василя Стефаника. Серія: Фізична культура: зб. наук. пр. – Івано-Франківськ, 2012. – Вип. 16. – С. 136–141.
3. Балацька Л. В. Особенности развития системы управления движениями мальчиков 3–5 лет с различной направленностью двигательной асимметрии в заданиях на мануальную умелость / Л. В. Балацька // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання спорту: под ред. С. С. Ермакова. – Х.: ХОВНОКУ-ХДАДМ, 2012. – № 12. – С. 65–72.
4. Бальсевич В. К. Очерки по возрастной кинезиологии человека / В. К. Бальсевич. – М.: Теория и практика физ. культуры, 2009. – 218 с.
5. Берзін В. І. Гігієна та психофізіологія дітей дошкільного віку / В. І. Берзін, Н. А. Бунак. – Тернопіль: Астон, 2004. – 378 с.
6. Бернштейн Н. А. Биомеханика и физиология движений / Н. А. Бернштейн. – Воронеж: МОДЭК, 1997. – 608 с.
7. Галаманжук Л. Л. Організація і методика фізичної активності дітей дошкільного віку з формування рухового потенціалу: навч. посіб. / Галаманжук Л. Л., Балацька Л. В., Єдинак Г. А. – Кам'янець-Подільський: ТОВ "Друкарня Рута", 2014. – 160 с.
8. Галаманжук Л. Л. Превентивний розвиток рухової активності дітей дошкільного віку: монографія / Л. Л. Галаманжук. – Кам'янець-Подільський: ПП "Медобори-2006", 2015. – 500 с.

9. Галаманжук Л. Л. Ефективність методичної системи превентивного розвитку рухової активності у поліпшенні фізичних якостей дітей упродовж шостого року / Л. Л. Галаманжук // Педагогіка, психологія і медико-біологічні проблеми фіз. восп. і спорту. – 2015. – № 6. – С. 3–9.
10. Галаманжук Л. Вияв показників фізичного стану у хлопчиків 4–6 років із різною спрямованістю мануальної асиметрії / Л. Галаманжук, Г. Єдинак // Фізична культура, спорт та здоров'я нації : зб. наук. пр. / ВДПУ імені Михайла Коцюбинського ; ЖДУ імені Івана Франка. – Вінниця : Планер, 2016. – Вип. 1. – С. 25–32.
11. Галаманжук Л. Л. Теоретико-методичні засади превентивного розвитку рухової активності дітей дошкільного віку у процесі занять фізичною культурою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук : спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я” / Л. Л. Галаманжук. – Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2016. – 40 с.
12. Галанов О. С. Психічний і фізичний розвиток дитини від трьох до п'яти років : посіб. [для праців. дошк. осв. закл. і батьків] / О. С. Галанов. – Х. : Ранок, 2009. – 96 с.
13. Герасимчук А. Ю. Програмування занять фізичними вправами превентивної спрямованості для 6-річних дітей : навч. посіб. / Герасимчук А. Ю., Галаманжук Л. Л., Єдинак Г. А. – Кам'янець-Подільський : ТОВ “Друкарня Рута”, 2014. – 180 с.
14. Дубогай О. Д. Інтеграція пізнавальної і рухової діяльності в системі навчання і виховання дітей : навч. посіб. / О. Д. Дубогай. – К. : Оріяни, 2001. – 152 с.
15. Єдинак Г. А. Морфологічний і функціональний статус дівчаток 3–6 років різної соматичної типології / Г. А. Єдинак, Л. В. Балацька // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Х. : ХХП, 2003. – № 3. – С. 3–11.
16. Єдинак Г. А. Рухова асиметрія у корекції психофізичного стану старших дошкільників / Г. А. Єдинак // Наук. пр. КПНУ імені Івана Огієнка : у 5 т. – Кам'янець-Подільський : КПНУ, 2011. – Вип. 10, т. 4. – С. 61–64.
17. Єдинак Г. А. Корекція психофізичного стану старших дошкільників з різною руховою асиметрією як педагогічна проблема / Г. А. Єдинак, Л. Л. Галаманжук // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2011. – № 4. – С. 49–54.
18. Здоровьеформирующее физическое развитие: Развивающие двигательные программы для детей 5–6 лет : учеб.-метод. пособ. / Шилкова И. К., Большев А. С., Силкин Ю. Р., Лебедев Ю. А. [и др.]. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 336 с.
19. Коротка Г. П. Роль асиметрії головного мозку в регуляції рухових та вегетативних функцій організму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. біол. наук : спец. 03.00.13 “Фізіологія людини і тварин” / Г. П. Коротка. – К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2002. – 20 с.
20. Никитюк Б. А. Інтеграція знань в науках о человеке (интегративная анатомическая антропология) : монографія / Б. А. Никитюк. – М. : СпортАкадемПресс, 2000. – 440 с.
21. Приступа Є. Українські народні рухливі ігри, розваги та забави : методологія, теорія і практика : монографія / Приступа Є., Слімаковський О., Лук'янченко М. – Дрогобич : Вимір, 1999. – 449 с.
22. Світ дитинства : комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд. О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богущ [та ін.] ; наук. керівник акад. А. М. Богущ; за заг. ред. Л. В. Батліної. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 200 с.
23. Солодков С. С. Управление процессом физического воспитания шестилеток на основе разработанных модельных параметров факторов СФП и ОФП / С. С. Солодков, В. А. Бауэр // Теория и практика физической культуры. – 2001. – № 8. – С. 21–27.
24. Тітов І. Г. Вступ до психофізіології : навч. посіб. / І. Г. Тітов. – К. : Академвидав, 2011. – 296 с.

References:

1. Babiuk S. M. Pedagogichni umovy fizychnoho vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku u vzaiemodii doshkilnoho navchalnoho zakladu i simi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : [spets.] 13.00.08 “Teoriia i metodyka profesiinnoi osvity” / S. M. Babiuk. – K., 2011. – 20 с.
2. Balatska L. Osoblyvosti rozvytku motorky ditei z riznoiu rukhovoio asymetriieiu mizh 3 i 6 rokamy / L. Balatska, L. Halamanzhuk, H. Yedynak // Visnyk Prykarpatskoho nats. u-tu imeni Vasylia Stefanyka. Seriya : Fizychna kultura : zb. nauk. pr. – Ivano-Frankivsk, 2012. – Vyp. 16. – S. 136–141.
3. Balatska L. V. Osobennosti razvytytia systemy upravlenyia dvyzhenyami malchikov 3–5 let s razlychnoi napravlenostiuy dvihatelnoi asymmetryu v zadaniakh na manualnuiu umelost / L. V. Balatska // Pedagogika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovanniai sportu : pod red. S. S. Ermakova. – Kharkiv : KhOVNOKU-KhDADM, 2012. – № 12. – S. 65–72.
4. Balsevych V. K. Ocherky po vozrastnoi kynezyolohyy cheloveka / V. K. Balsevych. – M. : Teoryia y praktyka fiz. kulturny, 2009. – 218 s.

5. Berzin V. I. Hihiiena ta psikhofiziologhiia ditei doshkilnoho viku / V. I. Berzin, N. A. Bunak. – Ternopil : Aston, 2004. – 378 s.
6. Bernshtein N. A. Byomekhanika y fizyolohyia dvyzhenyi / N. A. Bernshtein. – Voronezh : MODЭК, 1997. – 608 s.
7. Halamanzhuk L. L. Orhanizatsiia i metodyka fizychnoi aktyvnosti ditei doshkilnoho viku z formuvannia rukhovoho potentsialu : navch. posib. / Halamanzhuk L. L., Balatska L. V., Yedynak H. A. – Kamianets-Podilskyi : TOV “Drukarnia Ruta”, 2014. – 160 s.
8. Halamanzhuk L. L. Preventyvnyi rozvytok rukhovoi aktyvnosti ditei doshkilnoho viku : monohrafiia / L. L. Halamanzhuk. – Kamianets-Podilskyi : PP “Medobory–2006”, 2015. – 500 s.
9. Halamanzhuk L. L. Efektyvnist metodychnoi systemy preventyvnoho rozvytku rukhovoi aktyvnosti u polipshenni fizychnykh yakosti ditei uprodovzh shostoho roku / L. L. Halamanzhuk // Pedahohyka, psykholohyia y medyko-byolohycheskye problemy fiz. vosp. y sporta. – 2015. – № 6. – S. 3–9.
10. Halamanzhuk L. Vyiav pokaznykiv fizychnoho stanu u khlopchykiv 4–6 rokiv iz riznoi spriamovanistiu manualnoi asymetrii / L. Halamanzhuk, H. Yedynak // Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii : zb. nauk. pr. / VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho ; ZhDU imeni Ivana Franka. – Vinnytsia : Planer, 2016. – Vyp. 1. – S. 25–32.
11. Halamanzhuk L. L. Teoretyko-metodychni zasady preventyvnoho rozvytku rukhovoi aktyvnosti ditei doshkilnoho viku u protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. biol. nauk : spets. 13.00.02 “Teoriia ta metodyka navchannia (fizychna kultura, osnovy zdorovia)” / L. L. Halamanzhuk. – Chernihiv : ChNPU imeni T. H. Shevchenka, 2016. – 40 s.
12. Halanov O. S. Psykhichnyi i fizychnyi rozvytok dytyny vid trokh do piaty rokiv : posib. [dlia pratsiv. doshk. osv. zakl. i batkiv] / O. S. Halanov. – Kharkiv : Ranok, 2009. – 96 s.
13. Herasymchuk A. Yu. Prohramuvannia zaniat fizychnymy vpravamy preventyvnoi spriamovanosti dlia 6-richnykh ditei : navch. posib. / Herasymchuk A. Yu., Halamanzhuk L. L., Yedynak H. A. – Kamianets-Podilskyi : TOV “Drukarnia Ruta”, 2014. – 180 s.
14. Dubohai O. D. Intehratsiia piznavalnoi i rukhovoi diialnosti v systemi navchannia i vykhovannia ditei : navch. posib. / O. D. Dubohai. – Kyiv : Oriiany, 2001. – 152 s.
15. Yedynak H. A. Morfolohichnyi i funktsionalnyi status divchatok 3–6 rokiv riznoi somatychnoi typolohii / H. A. Yedynak, L. V. Balatska // Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu : zb. nauk. pr. / za red. S. S. Yermakova. – Kharkiv : KhKhPI, 2003. – № 3. – S. 3–11.
16. Yedynak H. A. Rukhova asymetriia u korektsii psikhofizychnoho stanu starshykh doshkilnykiv / H. A. Yedynak // Nauk. pr. KPNU imeni Ivana Ohienka. U 5-ty tomakh. – Kamianets-Podilskyi : KPNU, 2011. – Vyp. 10, t. 4. – S. 61–64.
17. Yedynak H. A. Korektsiia psikhofizychnoho stanu starshykh doshkilnykiv z riznoi rukhovoio asymetriieiu yak pedahohichna problema / H. A. Yedynak, L. L. Halamanzhuk // Fizyчне vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi : zb. nauk. pr. – Lutsk : VNU imeni Lesi Ukrainky, 2011. – № 4. – S. 49–54.
18. Zdoroveformyruuiushchee fizycheskoe razvytye: Razvyvaiushchye dvyhatelnye prohrammy dlia detei 5–6 let : ucheb.-metod. posob. / Shylkova Y. K., Bolshev A. S., Sylkyn Yu. R., Lebedev Yu. A. [y dr.]. – Moskva : VLADOS, 2001. – 336 s.
19. Korotka H. P. Rol asymetrii holovnoho mozku v rehuliatcii rukhovyykh ta vehetatyvnykh funktsii orhanizmu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. biol. nauk : spets. 03.00.13 “Fiziologhiia liudyny i tvaryn” / H. P. Korotka. – K. : KNU imeni Tarasa Shevchenka, 2002. – 20 s.
20. Nykytiuk B. A. Yntehratsiia znanyi v naukakh o cheloveke (yntehrativnaia anatomycheskaia antropologhiia) : monohrafiia / B. A. Nykytiuk. – Moskva : SportAkademPress, 2000. – 440 s.
21. Prystupa Ye. Ukrainski narodni rukhlyvi ihry, rozvaly ta zabavy : metodologhiia, teoriia i praktyka : monohrafiia / Prystupa Ye., Slimakovskiy O., Lukianchenko M. – Drohobych : Vymir, 1999. – 449 s.
22. Svit dytynstva : kompleksna osvittia prohrama dlia doshkilnykh navchalnykh zakladiv / uporiad. O. M. Baiier, L. V. Batlina, A. M. Bohush [ta in.]; nauk. kerivnyk akad. A. M. Bohush; za zah. red. L. V. Batlinoi. – Ternopil : Mandrivets, 2014. – 200 s.
23. Solodkov S. S. Upravlenye protsessom fizycheskoho vospytaniya shestyletok na osnove razrabotannykh modelnykh parametrov faktorov SFP y OFP / S. S. Solodkov, V. A. Bauэр // Teoriya y praktyka fizycheskoi kultury. – 2001. – № 8. – S. 21–27.
24. Titov I. H. Vstup do psikhofiziologhi : navch. posib. / I. H. Titov. – K. : Akademvydav, 2011. – 296 s.